

הטרור האסלאמי במצרים: האתגר והמענה

נחמן טל

ב17 בנובמבר 1997 תקפו קנאים מוסלמים, בירי מרובי סער, קבוצות של תיירים זרים בחצר המקדש הפרעוני המפורסם חטשפסוט בלוקסור. שישים ושמונה בני-אדם נהרגו בטבח, מהם 58 תיירים זרים. התקפת הטרור, שבוצעה על-ידי ארגון הטרור האסלאמי הגדול והדומיננטי במצרים 'אל-גימאעה אל-אסלאמיה', הנחיתה מכה קשה על התיירות למצרים, גרמה נזק רב לכלכלה הלאומית, פגעה בדימוי של השלטון ושינתה את מגמת הירידה בטרור בשנים האחרונות. כחודש לפני הטבח נשא הנשיא חוסני מוברק דברי ברכה בפני המוני תיירים בלוקסור בעת פתיחת סדרת ראווה של האופרה 'אאידה' של ורדי, והביע ביטחון בהמשך של תיירות משגשגת לאזור ולמצרים כולה. הטבח שהתרחש לאחר מכן, שינה באחת את המצב. זהו טבעו של טרור: מפתיע, אכזרי, ומכה בבטנה הרכה של המדינה.

הטרור האסלאמי במזרח-התיכון בשני העשורים האחרונים אינו מנת חלקה של ישראל בלבד. הוא קיים גם במצרים, הגדולה והחשובה שבמדינות ערב. ישראל ומצרים נמצאות באותה הסירה, שהרי שני הארגונים - 'אל-גימאעה אל-אסלאמיה', הלוחם להפלת משטרו של מוברק ("השלטון הכופר") וארגון החמאס, הלוחם להכחדת ישראל, כדי להקים במקומה את המדינה האסלאמית "מן הים ועד הנהר" - משתייכים לאותה תנועת אם: תנועת התחייה האסלאמית.

הטבח בלוקסור היה פעולת הטרור הקטלנית ביותר בתולדות מצרים למודת האלימות, שבה מופיע הטרור בגלים; במאה ה-20 היו שלושה גלים כאלה. פרופ' סעד אל-דין אבראהים, ראש מרכז אבן חלדון

(קאהיר) מסביר במאמרו, המופיע בכתב-העת Civil Society (מאי 1995), כי כל גל של טרור היה קשה ואכזרי מקודמו, ובכל אחד מהם נרצח ראש המדינה. ב-1910 נרצח ראש הממשלה בוטרס עי'אלי, בגל השני, נרצחו שני ראשי ממשלה: ב-1944 נרצח אחמד מאהרוב-1949 נרצח מחמוד אל-נוקראשי. בגל השלישי שהחל בשנות ה-70, ונמשך לסירוגין עד היום, נרצח באוקטובר 1981 הנשיא אנואר אל-סאדאת. בגל זה חלה הסלמה חמורה החל מאמצע 1992. 3220 בני-אדם נפגעו בשנים 1992-1997, מהם 1,500 הרוגים, שהתפלגותם מתוארת בטבלה 1.

המנהיגים והאידיאולוגיות. אל הקנאים האלה הצטרפו מאות מתנדבים, ששבו מהמלחמה באפגניסטאן כשהם מאומנים היטב וחדורי אמונה ומוטיבציה לאחר הניצחון על הצבא הסובייטי שם. יש בכך כדי להסביר את הגברת היקף הטרור והתעצמות אכזריותו בשש השנים האחרונות.

קבוצות הטרור במצרים פועלות נגד ארבעה יעדים עיקריים:
א. אישי ציבור וממשל וראשי מערכת הביטחון;
ב. תיירים זרים;
ג. המיעוט הקופטי;
ד. יעדים מצריים ואחרים בחו"ל.

טבלה 1: מספר ההרוגים בפעולות טרור				
שנה	נכוות הביטחון	טרוריסטים	אזרחים*	סך-הכול
1992	23	39	32	94
1993	120	111	101	332
1994	110	140	60	310
1995	108	217	90	415
1996	43	77	67	187
1997	29	19	114	162
סך-הכול	433	603	464	1500

* כולל תיירים זרים.

הפגיעה באישי ממשל ובראשי מערכת הביטחון היתה למטרה חשובה מאוד בקרב ארגוני הטרור המוסלמיים מאז רצח הנשיא סאדאת, בידי ארגון ה'גי'האד' באוקטובר 1981. בעשור האחרון נעשו נסיונות התנקשות רבים בשרי ממשלה מצרים. שרי הפנים סומנו כמטרה מועדפת לפגיעה בשל היותם ממונים על המלחמה בטרור. בתוך כך נרצחו בידי הקנאים יושב-ראש הפרלמנט, רפעת מחגוב, וקציני משטרה ובכירים במערכת הביטחון. נשיא מצרים מוברק ניצל בנס מנסיון נועז

קנאי האסלאם של שנות ה-90, כמו קודמיהם, נחושים במלחמתם לסילוק השלטון הכופר במגמה לכוון מדינת הלכה אסלאמית תחתיו. בכל יתר המרכיבים הם שונים. קנאי שנות ה-90 יותר צעירים, פחות משכילים, ורבים מהם באו מהאזורים החקלאיים, מעיירות שדה קטנות ומשכונות עלובות. רובם באו מדרום המדינה, המוזנח ומוכה האבטלה, שתושביו "הסעידיים" מנוכרים לשלטון המרכזי בקאהיר. בעידן הטלוויזיה לא ניתן היה להסתיר מקנאי שנות ה-90 את הכשלונות של

להתנקש בחייו, ביוני 1995 באדיס אבבה. אינטלקטואלים שהוּאשמו בסטייה מן האסלאם נפגעו אף הם; למשל, ב-1992 נרצח הסופר והעיתונאי פרג'י פודה וב-1994 נפצע בניסיון התנקשות בחייו, חתן פרס נובל לספרות – הסופר הישיש נגיב מחפוז.

התיירות סומנה כיעד מועדף לפגיעה מראשית גל הטרור, שפרץ באמצע 1992, וזאת מתוך מגמה לגרום נזק לכלכלה הלאומית (התיירות מהווה את מקור ההכנסה השני במצרים אחרי ההכנסות מתעלת סואץ) ולפגוע בדימוי המשטר באזור ובעולם. השיח' עומר עבד אל-רחמאן, המנהיג הרוחני של 'אל-ג'מאעה אל-אסלאמיה', המבצעת את רוב הפיגועים בתיירים, שלח מארצות-הברית לאנשיו במצרים פסק הלכה (פתוה), המתיר את דמם של התיירים הזרים במצרים. שתי עונות תיירות – 1992 ו-1993 שותקו בעקבות פעולות טרור, וגרמו לנזק ישיר של 3–5 מילארד דולר לאוצר המדינה. לאחר שהמשטר נטל לידייו את היוזמה במלחמה בטרור הצליחה התיירות להשתקם ולשגשג שוב בשנים 1995–1996 עד הטבח בלוקסור, ששיתק שוב באחת את מקור ההכנסות הזה. תשעים ושבעה תיירים זרים נהרגו במצרים בשש שנות טרור כפי שעולה מטבלה 2.

טבלה 2: תיירים זרים שנהרגו בפעולות טרור על-פי חלוקה לשנים						
1992	1993	1994	1995	1996	1997	סך-הכול
1	6	4	0	19*	67**	97
* מהם שמונה-עשר תיירים יווניים, שנהרגו בגיהה ב-18 באפריל 1996.						
** מהם תשעה תיירים גרמנים, שנהרגו בכיכר השחרור בקאהיר ב-18 בספטמבר 1997 וחמישים ושמונה תיירים, שנהרגו בטבח לוקסור ב-17 בנובמבר 1997.						

יעדם השלישי של קבוצות הטרור הינו המיעוט הקופטי. הקנאים המוסלמים רואים בקופטים נטע זר מבחינות דתית ואתנית, ועינם צרה בהצלחתם הכלכלית. הקופטים מסמלים בעיניהם את השלטון השנוא בקאהיר. בתוך כך פוגעים הקנאים ברכושם של הקופטים ושודדים את ממונם. קל מאוד לפגוע בקופטים בייחוד באזור הדרום, שבו יש לקנאים שליטה חזקה. למעלה ממאה קופטים נהרגו בחמש שנות טרור כפי שעולה מטבלה 3.

טבלה 3: קופטים שנהרגו בפעולות טרור על-פי חלוקה לשנים					
1993	1994	1995	1996	1997	סך-הכול
19	8	29	30	28	114

קבוצות הטרור האסלאמיות מבצעות פיגועים גם בחו"ל הן בשל הלחצים המופעלים עליהן בתוך מצרים והן בתגובה לפעילות של כוחות הביטחון נגדן. הדוגמה הבולטת הינה נסיון ההתנקשות, שהוזכר לעיל, בנשיא מוברק באדיס אבבה ביוני 1995. בנובמבר אותה שנה פוצץ מתנקש-מתאבד טנדר עמוס בחומרי נפץ בחצר שגרירות מצרים באסלמבאד, בירת פקיסטאן, וגרם לאבידות רבות. חודש לאחר מכן התפוצצה מכונית תופת בעיר הפקיסטאנית פשוואר, שגרמה לשלושים הרוגים לפחות. ארגון הג'יהאד, שלקח אחריות למעשה, טען, כי פעל בתגובה על כך, שממשלת פקיסטאן הסגירה מבוקשים מוסלמים למצרים.

גל הטרור, שפרץ במצרים באמצע 1992, הפתיע את המשטר הן בהיקפו והן בעוצמתו ולמשטר לא היה מענה הולם. היה מחסור במודיעין, ולא היתה אסטרטגיה כוללת

למאבק בטרור. בנסיבות האלה הגיב המשטר לפיגועי טרור באמצעות הפעלת כוח רב, תוך שימוש באש, ביצוע מעצרים המוניים ונקיטת ענישה קולקטיבית ביישובים, שסמוך להם אירע פיגוע טרור, או שנמצאו בהם אמצעי-לחימה. כוחות הביטחון נהגו להטיל עוצר על שכונות עירוניות ויישובים לצורך לכידת קנאים מבוקשים ולשם תפיסת אמצעי-לחימה. פעולת כוחות הביטחון ברובע העוני אימבאבה שבצפון קאהיר מהווה דוגמה אופיינית לשיטת הפעולה בה נקטו. ב-8 בדצמבר 1992 הקיפו כ-15,000 אנשי בטחון את הרובע המאוכלס בלמעלה ממיליון תושבים, הטילו עליו עוצר למשך שבוע ימים, וערכו חיפושים מבית לבית. כשבע מאות חשודים נעצרו, ובהם מפקדים בקבוצות הטרור; כמו-כן נתפסו גם אמצעי-לחימה רבים. בעקבות המעצרים ההמוניים התמלאו עד מהרה בתי הכלא מעבר ליכולת הקליטה שלהם, ולא ניתן היה להפריד בצורה יעילה בין הקנאים העצורים לעצורים פליליים. בבתי כלא רבים שלטו מנהיגי הקנאים באסירים, כפו עליהם לנהוג על-פי מנהגי האסלאם, ועסקו בגיוס אסירים לארגוניהם. בתי הכלא שנועדו לחינוך ולהרתעה, הפכו לבתי-ספר לטרור, שבהם עברו האסירים חוויה מגבשת. רבים שנעצרו על לא עוול בכפם יצאו מן הכלא היישר אל שורות הקנאים.

בצר לו ניסה המשטר להגיע להסכם עם הקנאים בדרך של הידברות ומשא-ומתן. את הנסיון הזה הוביל שר הפנים עבד אל-חלים מוסא בראשית 1993. הנהגת 'אל-ג'מאעה אל-אסלאמיה' הציבה תנאים להסכם, לפיו ישוחררו רוב אסירי הקנאים בתמורה להפסקת האלימות. המשא-ומתן נכשל לבסוף

בשל חוסר אמון בסיסי בין הצדדים. שר הפנים שילם על כך בכיסאו והודח. המשטר הבין, כי שגה ולא שב להידבר עוד עם הקנאים.

במחצית השנייה של 1993 אימץ המשטר אסטרטגיה למלחמה בטרור. התוכנית התייחסה לשיפור המודיעין תוך שימת דגש על הפעולות הבאות: גיוס סוכנים בקרב הקנאים; הקמת מאגר מידע ממוחשב על הקנאים ופעילותם; העלאת הרמה האישית והרמה המקצועית של כוחות בטחון הפנים; התמקדות בפגיעה ישירה במפקדים ובמנהיגים של קבוצות הטרור; השגת הסכמים לשיתוף-פעולה מודיעיני ומבצעי עם מדינות ערב והמערב.

כוחות בטחון הפנים יישמו בהצלחה את עקרונות האסטרטגיה נגד הטרור. מקרב קבוצות הטרור גויסו סוכנים רבים, שסיפקו לכוחות הביטחון מידע חשוב. המידע איפשר פגיעה ממוקדת במפקדי הטרור והיתקלויות יזומות עם חוליות טרור. מתוך מחזורי הגיוס לצבא הופנו בעלי כישורים מתאימים ליחידות בטחון הפנים, כמו כן הוקמו יחידות מיוחדות למלחמה בטרור. מאגר המידע הממוחשב סיפק לכוחות הביטחון מידע שוטף ועדכני. המדיניות הייתה של "ירי על מנת להרוג", ואכן ב-1995 נהרגו 217 טרוריסטים מוסלמים ורק 15 נפצעו. רבים מההרוגים היו מפקדים. מצרים השיגה הסכמים למלחמה בטרור עם ירדן, תימן מדינות המפרץ, ערב-הסעודית, תוניסיה, מרוקו ופקיסטאן. במסגרת ההסכמים האלה הוחלף בין הצדדים מידע מודיעיני וכן הוסגרו למצרים טרוריסטים מבוקשים. עם מדינות במערב הושגה הבנה בתחום המודיעין, ואולם אלה לא ניאטו להסגיר למצרים קנאים מבוקשים מסיבות

משפטיות ומוסריות. לנוכח מצב זה פעלו יחידות מיוחדות של מצרים באירופה נגד מפקדי טרור מבוקשים.

המאמץ הכולל של כוחות בטחון הפנים, שנעשה בהתאם לאסטרטגיה למלחמה בטרור,

בנסיבות של מצרים הטרור הוא עדיין תופעה המזינה את עצמה על אף שלטון הארוך אין לה תוחלת.

ארגוני הטרור אינם מהווים איום קיומי על המשטר במצרים, ואינם מסוגלים להביא לסילוקו בעתיד הנראה לעין. הם יכולים להפיל שליט, אך לא לכוון שלטון.

הניב פירות. החל מאמצע 1994 עברה היוזמה לידי המשטר, שהצליח לדחוק את הקנאים ממרחב קאהיר וצפון המדינה לעבר מצרים עילית.

אמת-מידה נוספת לבחינת הצלחתם של כוחות הביטחון ומעמדו של הטרור היא דעת הקהל ותחושת הציבור. החל מסוף שנת 1994 חלה ירידה במידת החרדה מפני אלימות וטרור בקרב הציבור, בייחוד במרחב קאהיר ובצפון המדינה. מספר אירועי הטרור פחת, ובערים הראשיות הצטמצמה נוכחותם של כוחות

הבטחון. אלה הצליחו למנוע הברחות של כלי נשק מתוך סודאן אל חוליות הטרור במצרים. כמו כן נחסמו במידה מסוימת האפיקים בהם הוזרמו כספים אל הקנאים.

במהלך 1997 פנו מנהיגים של יאל-גימאעה אל-אסלאמיה לפחות שלוש פעמים למשטר, והציעו להגיע להסכמה על שביתת-נשק (הודנה). פנייתם זו נבעה ממצוקתם וחולשתם לאחר חמש שנות טרור; הם קיוו לזכות בפסק זמן למנוחה ולהתארגנות להמשך הגיהאד נגד המשטר הכופר. הם עשו זאת בברכתו של מנהיגם הרוחני – השיח' העיוור עומר עבד אל-רחמאן, הכלוא בארצות-הברית. לנוכח הנסיון המר להגיע להסכם עם הקנאים בראשית 1993, ובשל הכרתו את המשמעות ההיסטורית-אסלאמית של ההודנה, דחה המשטר את ההצעות על הסף.

אין אפוא ספק בכך, שחלה ירידה בפעילותן של קבוצות הטרור ויש סימנים להחלשותן. אולם במצרים עילית התשתית שלהם עדיין חזקה. הקנאים, שנמלטו לשם מצפון המדינה, זוכים באזור הדרום לתמיכה ולאהדה. רבים מהם שבו אל בני משפחותיהם. המשטר אינו זוכה בדרום לשיתוף-פעולה מצד הציבור ה"סעדי", ועל כן קשה לו לפגוע ביעילות בתשתית הטרור שם. התשתית הזאת מאפשרת לקבוצות הטרור להגיח מדי פעם לפיגועי ראווה, בעיקר נגד קופטים ותיירים זרים חסרי מגן, כמו פעולת הטבח בלוקסור, כדי לאתגר למשטר: "אנחנו קיימים".

ארגוני הטרור אינם מהווים איום קיומי על המשטר במצרים, ואינם מסוגלים להביא לסילוקו בעתיד הנראה לעין. הם יכולים להפיל שליט, אך לא לכוון שלטון. אין להם תמיכה בדעת הקהל, למעט בדרום המדינה. המשטר



עמוד השער של כתב-העת אל-מורביטון המתפרסם על-ידי ה'אחים המוסלמים'.

האסטרטגיה הבאה לביטוי באמרה הצרפתית "במלחמה כמו במלחמה." הטרור, כאמור, איננו מהווה איום קיומי על המשטר במצרים, אך הוא בהחלט מהווה בעיה אסטרטגית.

מינייה כפי שעשה הנשיא אסד נגד הטרור המוסלמי בעיר הסורית חאמה, ב-1982. המשטר מודע לעובדה שיצטרך להילחם בטרור עוד זמן רב, בנחישות ובהתמדה על-פי

נהנה מתמיכת הצבא, ויש בידי היכולת להגן על המשאבים החיוניים של המדינה. עם זאת, אין למשטר אפשרות לתת הגנה מוחלטת לענף התיירות. ראוי לציין עוד, שממשלת מצרים עדיין לא הפעילה את הצבא נגד קבוצות הטרור, כפי שעשו ירדן, סוריה ועיראק, שכן די בכוחות בטחון הפנים כדי לטפל בבעיה בהצלחה יחסית.

עדיין לא ניתן לקבוע מתי יצליח המשטר להתגבר על גל הטרור הנוכחי, כפי שהתגבר על גלי הטרור הקודמים. ברור שלא ניתן לצפות להיעלמותו של הטרור בעתיד הנראה לעין. שכן, הטרור במצרים אינו תופעה של אלימות פוליטית בלבד: הוא נובע גם ממצוקה וממשבר כלכלי-חברתי עמוק, שקשה מאוד לטפל בו. סביר, כי קבוצות הטרור יצליחו לגייס חברים חדשים, כל עוד יהיו להם מניעים אישיים להתגייס לגיהאד נגד המשטר בשל חיי מצוקה, אבטלה ושנאה לשלטון. העימות עם כוחות הביטחון והאבידות הרבות הנגרמות לטוריסטים כתוצאה מכך מרתיעים צעירים רבים אך אין בכך כדי להחליש את המוטיבציה של רבים אחרים להתגייס לקבוצות הטרור, בייחוד כאשר פונים אל הרגשות הדתיים החזקים שלהם. בנסיבות של מצרים הטרור הוא עדיין תופעה המזינה את עצמה על אף שלטווח הארוך אין לה תוחלת.

לסיכום: המשטר הצליח למנוע את שיבוש החיים במדינה, שהיה מוחשי ב-1993, נטל לידי את היוזמה ודחק את הקנאים דרומה. המשטר מתכוון לרכז מאמצים, כדי לפגוע בתשתית הטרור בדרום וכן לספק הגנה מקסימלית לתיירים הזרים. בשל קשרי מצרים עם המערב וארצות-הברית מוברכ אינו יכול לפעול לחיסול תשתית הטרור בעיר הדרומית